

# מעדני כהן

משיעוריו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

## פרשת בחר בחוקותי תשפ"א ❀ שנה שנייה גליון 86

### בעניין טומאת כהן במקום שיכול לינצל על ידי שריפת המת

**ובעניין אם מה שהותר כהן לטמאות למת מצוה הוא משום מצוות קבורה או משום בזיון המת**

עצמו בכל דהוא כדי שלא יתבזה, וכ"כ בעל"ח ברכות דף כ' שהרמ"א פסק כרש"י ולהכי לא שריא לטמאות במקום כבוד הבריות.

והיה אפשר לומר דמה שהתירו לרש"י ליטמא למת מצוה הוא לצורך שלא יתבזה המת וכל בזיון המת הרי הוא בכלל התירא דמת מצוה, אבל האמת יורה דרכו שעיקר הטעם הוא משום קבורת המת שלא יהא מוטל בבזיון בלא קבורה אבל שאר בזיון הרי הוא ככל כבוד הבריות שלא הותר איסור בקום ועשה לצורך כבוד הבריות.

#### יבואר שכל מה שהתירו לטמאות למת מצוה הוא משום מצוות קבורתו

**ובספר** קרן אורה מועד קטן דף כב עמוד ב כתב ליישב קושיית רש"י וז"ל והיה אפשר ליישב קושיית רש"י בע"א, דוודאי ליכא למילף כבוד הבריות ממת מצוה, דבמת מצוה איכא עשה לעסוק בקבורה, כמו שכתוב (שמות י"ח, כ') והודעת להם את הדרך (אשר) ילכו בה (ב"ק ק' ע"א) וכיון דליכא אחר לקיימה אתי עשה ודחי לא תעשה, ונהי דאי לא מקרא לא דחיא תעשה לא תעשה ועשה דטומאת כהן, מכל מקום לבתר דגלי רחמנא דדחי ליכא למילף מינה לכבוד הבריות דעלמא דליכא מצוה, כמו המוצא כלאים בבגדו, אבל מפסח שפיר הוי בעי למילף, דעל כרחין לא מטעם מצוה שעליו נדחית עשה דפסח, דהוי עשה שיש בו כרת, אלא עיקר הדחיה משום כבודו של מת שלא יהיה מוטל בבזיון, אלמא דכבוד הבריות לחוד דוחה לא תעשה של תורה, ומשני שב ואל תעשה שאני, עכ"ל.

**ולכאורה** נראה דגם כוונת רש"י כמש"כ הקרן אורה שכל מה שהותר טומאת כהנים לצורך מת מצוה אינו אלא לצורך קבורת מת מצוה אבל לא לצורך כבוד הבריות בעלמא, וכ"כ בשאגת אריה החדשות סימן י"ב, וכתב עוד שם דאפי' התוס' לא התירו אלא במקום מצוות קבורה אבל שלא במקום מצוות קבורה לא התירו, וז"ל שם וכיון דקבורת המת מצוות עשה הוא דין הוא שתדחה את ל"ת ככל מצות עשה דקי"ל עשה דוחה ל"ת ולא משום כבוד הבריות מפני שהמת מוטל בבזיון דוחה את הל"ת אלא גזירת המלך היא ככל מצות עשה שבתורה שדוחין את מצות ל"ת בקום ועשה וזהו טעמא דדחי קבורת מת מצוה לאיסור טומאת כהן וניזיר מפני שהוא מת מצוה ולא משום כבוד הבריות.

**ולדבריו** גם להתוס' אין כבוד הבריות דוחה איסורא דטומאת כהנים אלא במקום קבורת מת שהוא מצוה התירו איסורא דטומאת כהנים אבל משום בזיון המת לחוד ולא לצורך קבורתו אפשר שלא התירו טומאת מת וא"כ אפשר שצריך להשליך המת מן הבית כדי שלא יטמא מן המת.

#### יבואר שבתוס' נזיר דף מ"ז מבואר שמותר לכהן ליטמא שלא יהא בזיון המת

**שוב** העירני הגאון המופלא ר' משה מייט שליט"א שברעק"א בגליון השו"ע סימן שע"ד ס"א כתב בשם התוס' ריש פרק "כהן גדול" שכהן גדול מיטמא למת מצוה כדי להוציאו מחמה לצל שלא יסריח, ומבואר דהתוס' ס"ל שמיטמא לצורך כבוד המת אפי' שלא במקום קבורה ומוכרח לכאורה כמש"כ הנודע ביהודה בדעת התוס' ודלא כשאגת אריה.

**ויש** שהעירו שבמה שמשליכו הוא מוסיף טומאה עליו שהרי כשנוגע בו הוא מוסיף טומאה בחיבורים שכל הנוגע בו כנוגע במת עצמו וא"כ עדיף שלא ישליך את המת, אבל זה אינו שהרי כל שנמצא באהל המת הרי הוא גם כנוגע במת ממש והנוגע במי שנמצא באהל המת הרי הוא טמא כנוגע במת עצמו ולהכי אין הנגיעה במת מוסיפה טומאה עליו כלל.

לא דחי י"ט וכ"ש שבת ויה"כ וי"ל דלעולם ביה"כ עצמו איירי ולא לקברו אלא לטלטלו מחמה לצל דשרי אפי' בשבת ואחא קאמר דמשוה בשמן עדיף ומטמא המדובה בגדים מחמה לצל דמשוה עדיף דמייטי פר האל על כל המצוות, עכ"ל.

בגליון העבר נסתפקנו אם כהן נמצא בבית האסורים באהל אחד עם מת אם צריך לשרפו עד שלא ישאר ממנו מאומה כדי להציל עצמו מטומאת מת, וכן אם יכול לזרקו מחלון ביתו למטה ברסוק עצמות אם צריך לזרקו להציל עצמו מטומאת מת, וכעת נוספו כמה דברים נפלאים.

**הנה** בגליון העבר נכתב דנראה פשוט שאסור לשרפו משום דכבוד הבריות של קבורת מת מצוה שאין מי שיקברוהו דוחה איסור טומאת כהנים ואפי' כהן גדול מיטמא למת מצוה, והכי נמי כל שאינו יכול להינצל מטומאתו אלא על ידי בזיון המת אסור לבזותו וגדול כבוד הבריות שדוחה איסור טומאת כהנים בקום ועשה.

**והנה** מה שהיה נראה פשוט שמשום כבוד המת הותר טומאת כהן וניזיר ולכן אסור לכהן לבזות המת כדי להנצל מאיסור טומאת כהן לכאורה נראה שהוא פלוגתא דרבנותא אם מותר להיטמאות לצורך כבוד המת כשאינו לצורך קבורתו.

**הנה** בסוגיא דברכות דף י"ט ע"ב אמרו דכבוד הבריות אינו דוחה איסור של תורה בקום ועשה אבל בשב ואל תעשה דוחה כבוד הבריות עשה של תורה וילפינן לה מהא דהולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו מטמא למת מצוה ואינו עושה הפסח ומבטל מצוות הפסח בשב ואל תעשה משום כבוד הבריות.

**והקשו** הראשונים שם מהא דכהן וניזיר מיטמא למת מצוה והרי הוא מטמא בקום ועשה וכבוד הבריות אינו דוחה איסור של תורה בקום ועשה ורש"י בברכות דף כ' כתב דהא דכהן מיטמא למת מצוה אינו משום שכבוד הבריות דוחה ל"ת דטומאת כהנים אלא דמעיקרא כשנכתב ל"ת דטומאה לא על מת מצוה נכתב כשם שלא נכתב על הקרובים עכ"ל, ומבואר דלא נדחה איסור טומאת כהן בשביל כבוד הבריות אלא שלא נאסר כהן בטומאת מת מצוה כמו שלא הוזהר בטומאת הקרובים ולהכי לא ילפינן מינה שכבוד הבריות דוחה איסור תורה בקום ועשה דהתם לא נאסר כלל.

**והנה** לרש"י מה שהותר לכהן לטמא למת מצוה בפשוטו הוא שלא נאסר ליטמא לצורך קבורת מת מצוה, שהרי זהו ענינו של מת מצוה שאין לו קוברין ולצורך קבורתו של המת מצוה הותר טומאת כהנים אבל כשאינו לצורך קבורתו אלא לצורך שלא יתבזה המת אפשר שלא הותר טומאת כהנים כמו שלא הותר טומאת כהנים לשאר כבוד הבריות ומ"ש כבוד המת מושא כבוד הבריות.

**אכן** התוס' שם כתבו בטעמא דלא ילפינן דכבוד הבריות דוחה ל"ת של תורה בקום ועשה מהא דכהן מטמא למת מצוה משום דלאו דכהונה הוא לאו שאינו שוה בכל ומנייר נמי לא מצי למילף משום דהוי לאו דאיתא בשאלה ולהתוס' נראה לכאורה דבלאו שאינו שוה בכל ולאוי שישנו בשאלה הרי הם נדחים מפני כבוד הבריות וכמו דילפינן מהא דההולך לשחוט את פסחו דמטמא למת מצוה דכבוד הבריות דוחה עשה של תורה בשב ואל תעשה כמו שאמרו בגמ' הכי נמי בלאו שאינו שוה בכל נדחה מפני כבוד הבריות אפי' שהוא בקום ועשה.

#### יבואר שהרמ"א פסק כרש"י דהתירא דטומאת כהן למת מצוה אינו משום כבוד הבריות

**והנה** בנודע ביהודה או"ח קמא סימן ל"ה כתב דמה שכתב הרמ"א ביו"ד סימן שע"ב דכהן הנמצא ערום בבית המרחץ אם יודיעו לו שמת שם מת צריך לצאת מיד ולא אמרינן דכבוד הבריות דוחה איסור שאינו שוה בכל אפי' בקום ועשה משום דהרמ"א הכריע כרש"י והרי לרש"י אסור לטמאות למת מצוה אלא לקבורתו אבל לא נאמר בו היתר דכבוד הבריות דוחה איסור כהונה, אבל להתוס' דס"ל דכבוד הבריות דוחה לאו שאינו שוה בכל אם כן אם הודיעו לו שיש מת כשהוא ערום אינו צריך לצאת עד שיכסה

א וז"ל תוספות נזיר דף מז ע"א לענין כהן מושח עדיף ממרובה בגדים לגבי טומאת כהנים ולכן יטמא מרובה בגדים ולא המשוח בשמן המשוחה וכתבו התוס' שם וז"ל וא"ת אי מיירי אחר יה"כ לא היה לו לקרותו לזה מרובה בגדים אלא שעבר ואי מצאו מת מצוה ביה"כ והא קבורת מת מצוה

## יבואר אם מותר לבזות המת לצורך שלא יטמא אם חשיב כפגום חבריו לצרכו

**ובני יקירי הרה"ג ר' בן ציון שליט"א** העיר שיש מקום לומר שאין היתר להשליך המת בבזיון כדי שלא יטמא בו כמו שאין דוחין איסורא דגול כדי לקיים מצוה של תורה שאין חבריו צריק להפסיד ממונו בשביל מצוותו שלו וכמו שכתב הגר"ש לבאר אמאי באיסור חפצא לא אמרין עשה דוחה ל"ת משום דכל שאיסורו משום החפצא לא הותר לפגום את החפצא לצורך מצוותו והכי נמי יש לומר שאין היתר לבזות המת לצורך מצוותו.

**אמנם** יש לומר שכל שהמת מוזיק ומטמא יש לו היתר להשליכו כדי שלא יטמא והי שכל שהוא גורם לו איסורו הרי מצוותו מחייבו להוציאו שלא יזיקו, ואפי' אי נימא שאי אפשר להחשיבו כמויקו, אבל אפשר דבזיון המת הוא משום בזיון החיים אבל המת אינו כחפצא שנפגם מחמת בזיונו ולהכי שפיר מותר להשליכו כדי להציל עצמו מטומאת כהנים וצ"ע.

**ויעויין** נודע ביהודה יו"ד תנינא סימן ר"י שכתב שאסור לנתח מת כדי להציל חבריו משום שאין הסכנה לפנינו ואסור לעבור שום איסור כשאין הסכנה לפנינו, ובספר בניין ציון חלק א' סימן ק"ע כתב דאפי' שיש פקוח נפש לפנינו אסור להציל עצמו

## בעניין טומאת מת עכו"ם ושיטת ר"ת והראב"ד בבהן טמא לעניין טומאת מת

### יבואר אם כמה בתים פתוחים זה לזה אם מיטמאין מדאורייתא

**אלא** שיש להסתפק שמה מה שנטמא באהל המת אינו אלא מדרבנן אבל שיהא ביחד עמו במטום יהיה טמא מדאורייתא שהרי כתב הש"ך יו"ד סימן שע"א דמה שהטומאה עוברת מבית לבית פתח של טפח על טפח אינו אלא מדרבנן, ויעויין בתשובות פני יהושע שנקט כדבריו וא"כ בזה חשיב כמוסיף טומאה במה שיכנס למטום דעד עתה היה טמא מדרבנן וכשנכנס למטום נטמא מדאורייתא, ואע"פ שאינו באהל אחד אבל כיון שדבר המקבל טומאה אינו חוצץ בפני הטומאה והמטום הוא דבר המקבל טומאה הרי הוא חשיב כאהל אחד ממש ומיטמא מדאורייתא.

**עוד** יש להסתפק במציאות הדבר אם באמת הוא מחובר לגמרי לשדה התעופה דאפשר שיש אויר משהו בין השוול של המטום למטום ולכן אפשר שלא נטמא עדיין כשהוא בשדה התעופה וכשיכנס למטום יטמא בטומאה דאורייתא.

### יבואר דכל שיכול לפרוש מן הטומאה הרי זה כמוסיף טומאה ע"י שהייתו עם הטומאה

**ואין** לומר שכיון שנטמא באהל המת ועדיין הוא באהל המת ליכא איסורא להמשיך להיות באהל המת כיון שאינו מוסיף על עצמו טומאה שעדיין הוא בחיבורי המת, וא"כ לכו"ע מותר לו להמשיך להיות באהל המת שרק בפירוש מן המת אסור לו שוב ליטמא, שהוא מוסיף על עצמו טומאה אבל כל זמן שלא פירש מן המת הרי אינו מוסיף שום טומאה ומותר לו להמשיך לשהות שם.

**וכן** היה נראה מדברי הרמ"א ביורה דעה סימן שע"ג סעיף ז' וז"ל השו"ע שם אסור לכהן להתטמא למת, אפילו בעת שמיטמא לקרוביו. לפיכך כהן שמת לו מת, צריך לזוהר ולקברו בסוף בית הקברות, כדי שלא יליכנס לבית הקברות ולא יטמא בקברות אחרים כשיקבור מתו, עכ"ל, וברמ"א שם כתב וז"ל דוקא לאחר שפירש ממתו, אבל בעוד שהוא עוסק במתו, מותר ליטמאות אף לאחרים, עכ"ל, ובש"ך שם ס"ק י"ב כתב על מש"כ הרמ"א דוקא לאחר שפירש ממתו כו' וז"ל כלומר אין כאן איסור בהליכה (לקבור את מתו) מפני שאז עוסק במתו, ומותר לטמאות את אף לאחרים, אלא האיסור הוא מפני שבחזרה יצטרך לילך על הקברים וכבר פירש ממתו, והב"ח פסק דאף בהליכה אסור להוסיף טומאה, כיון שאפשר לו לקברו בסוף בית הקברות, וכן נראה דעת המחבר, וכ"כ העטרת זהב דנכון להחמיר כסברא זו והמ"מ דף קי"ז מיקל בדבר, עכ"ל.

**אבל** בוודאי אינו כן שהרי מי שהיה באהל המת ונודע לו שיש שם מת צריך לצאת משם מיד שהרי גם כשנודע לו שיש מת באהלו והוא ערום צריך לצאת מאהל המת, כמו שכתב בתרומות הדשן סימן רפ"ה הובא ברמ"א יורה דעה סימן שע"ב סעיף א' וז"ל כהן ששוכב ערום, והוא באהל עם המת ולא ידע, אין להגיד לו, אלא יקראו לו סתם, שיצא כדי שילביש עצמו תחלה. אבל אם כבר הגידו לו, אסור להמתין עד שילביש עצמו, ודוקא אם הוא באהל המת, שהוא טומאה דאורייתא, אבל אם הוא בבית הפרס או ארץ העמים, שהוא טומאה דרבנן, ילביש עצמו תחלה, דגדול כבוד הבריות, כמו שנתבאר בסימן ש"ג לענין כלאים, ולכאורה כיון שכבר נטמא באהל המת למה חייב לצאת מיד והרי הוא עדיין בחיבורי המת ואינו מוסיף על עצמו שום טומאה.

**ונראה** פשוט דמה שאינו פורש מן הטומאה ומוסיף על עצמו בכל רגע טומאה בחיבורין הוא נמי בכלל מטמא עצמו ולהכי צריך לצאת מיד, כדי שלא ימשיך להיות בחיבורי המת ופשוט, ולא היה צריך לפרש הדברים לרוב פשיטותם אלא משום ששמעתי טועים בזה.

דאם שהתירה תורה ל"ת משום עשה הוא רק אם מטרת התורה משם אחד הוא של אדם זה כמצות ציצית וכלאים אבל במזל שאין ספק שהמטרה בזה משני צדדים שלא יהיה העושה גולן ושלא יהיה השני גולן ומש"ה לא דחי ל"ת דלא תגזול שאף שיתוקן ע"י המצוה עבירת הגולן אבל המטרה שלא יופסד הגולן לא תתוקן ע"י המצוה ולכן באוסר בקונם את הסוכה או המצוה לא יתוקן ע"י עשייתו של המצוה קלקול הלול הקדש של החפץ, עכ"ל.

**בדידי הוי עובדא בנסעי לארץ העמים הוצרכתי לנסוע מארה"ב למקסיקו וכשעמדתי לעלות לאווירון ראיתי שמכניסים מת לתא המטען, והנה מאחר דאזלינן בתר רובא תלינו שהמת הוא עכו"ם שהרי רובם עכו"ם, ונסתפקתי אם מותר לי לנסוע באווירון שהמת בתוכו כיון שהמת עכו"ם, וראיתי להעלות על הכתב הצדדים שנסתפקתי בהם וחידושי דנים שעלו בדי' בעזה"ל.**

**הנה** בעניין טומאת עכו"ם יעויין שולחן ערוך יורה דעה סימן שע"ב סעיף ב' שכתב וז"ל קברי עובדי כוכבים נכון לזוהר הכהן מלילך עליהם (והוא שיטת מהר"ם ותוס' פ' המקבל) אע"פ שיש מקילין (שהוא שיטת הרמב"ם והגמ"י בשם ס' יראים), ונכון להחמיר, עכ"ל. ובתשובת הנהיגות שהובא בתשובות רעק"א חלק חמישי יו"ד סימן כ"ג כתב לדקדק מלשון השו"ע שכתב ונכון לזוהר שאינו אלא זיהרות לכתחילה אבל במקום שצריך לעקור דירתו אינו צריך משום מת עכו"ם וסיים דלכתחילה וודאי דיש לחוש לכל הדיעות להחמיר אבל לעקור מדירתו וודאי לא ומעולם לא ראיתי להחמיר בזה עכ"ד.

**וכן** הרעק"א כתב שם בתשובה כ"א אף דחלק בתוקף גדול על השואל שכתב דכוונת השו"ע להחמיר בטומאת עכו"ם אינה אלא על מגע ומשא וחלק עליו בתוקף גדול וכתב דוודאי כוונת השו"ע להחמיר בטומאת אהל, ומ"מ כתב דאם אינו שעת הדחק גדול כגון שהוא שבת ויו"ט ויצטרך להיות חוצץ לביתו ראוי להחמיר יעו"ש, ומבואר דגם לדעתו בשעת הדחק גדול אפשר להקל יעו"ש.

**אבל** בנידון דידן לכאורה יש עוד צירוף להקל דהנה לפי המציאות בזמנינו בשדה התעופה ברגע שהכניסו המת לאווירון הרי האווירון מחובר בשריול להנמל תעופה וממילא כל בניין נמל התעופה שמחובר לאותו האווירון נטמא שהוא באהל אחד עמו, וא"כ כבר נטמאו הכהנים הנמצאים בנמל התעופה ברגע שהכניסו המת לאווירון והנה לשיטת ר"ת הובא ברא"ש הלכות טומאה אם נטמא הכהן באותו יום אינו אסור שוב לטמאות במת שאינו מוסיף טומאה על עצמו כלל והכתוב אומר להחלו פרט לזה שמחולל ועומד ואף שהרא"ש והרמב"ם פליגי בזה וס"ל דכל שמוסיף טומאה בחיבורי המת חשיב מוסיף טומאה מ"מ בצירוף מה שנחלקו הראשונים אם מת עכו"ם מטמא באהל אפשר לסמוך על ר"ת שלא יצטרך לצאת מנמל התעופה ויחל לעלות לאווירון.

**שוב** ראיתי בדגול מרובבה סימן שע"ב שכתב להתיר לטמאות למת עכו"ם בצירוף דעת הראב"ד דס"ל שכהנים טמאים בזמן הזה מותרים לטמאות למתים, ושוב חזר בו וכתב שהראב"ד לא התיר לטמאות למת עכו"ם אלא דס"ל דאין חייב מלקות אבל לעניין איסורא אפשר שיש כאן איסור תורה יעו"ש, אבל אפי' לדבריו במקום שנטמא באותו יום ואין הנדון אלא לחזור וליטמא באותו יום אפשר דיש לסמוך על שיטת לטמאות ר"ת דס"ל דליכא איסורא בזה, ובפרט דהמ"מ והרעק"א ס"ל דהראב"ד ג"כ התיר לכהן טמא ליטמא למת וא"כ שפיר אפשר לצרף כל הנ"ל להתיר להכהן שלא לצאת מנמל התעופה ולנסוע באותו אווירון יחד עם המת, אבל בתנאי שהכהן יספיק לצאת מהאווירון ונמל התעופה מבעוד יום שלא יוסיף טומאה על טומאתו.

**שוב** ראיתי דבפתחי תשובה סימן שע"ב ס"ק ט' כתב בשם תשובות חת"ס לצרף במת עכו"ם את שיטת ר"ת דכל שנטמא באותו יום אינו אסור עוד ליטמא למת באותו יום שאינו מוסיף עליו טומאה אחרת יעו"ש.

<sup>2</sup> והגרש"ש כתב בטעמא דמצוות סוכה אינה דוחה ל"ת ועשה דנדרים דאיתא בשאלה וז"ל הגרש"ש בנדרים סימן א' בסופו ובה יש לתרץ מה שהקשו הראשונים ז"ל באומר הנאת סוכה עלי למה לא ידחה עשה של מצות סוכה ל"ת דלא יחל ואף דאיכא גם עשה הויכ דישנו בשאלה דחי גם ל"ת ועשה כמובאר לעיל, וע"פ דבריו י"ל דכמו דלא מציעו שידחה ל"ת דלא תגזול משום מצות עשה כגון אם אין לו תפילין שיותר לו לגזול כדי לקיים המצוה של תפילין שהטעם בזה לענ"ד

**יבואר אם כהן שנמצא באהל המת לצורך פקדון אם בזמן שאינו נצרך לחולה אם עדיף שיאמר באהל המת או יצא ויכנס שנית**  
**ונסתפקתי** כשכהן צריך להיות בבית חולים משום פיקוח נפש, ויכול לצאת לזמן מועט מבית החולים אם עדיף שיצא ואח"כ יחזור או עדיף שיאמר ולא יצטרך

## בעניין תוספת שביעית בזמן הזה אם נוהג משהו קודם ראש השנה

לחזור ולטמא עצמו דכל שלא יצא אינו מוסף טומאה על עצמו בידים, ולמשנ"ת היה נראה שצריך לצאת דכל שיכול לצאת כל רגע שנמצא בבית טמא הרי הוא עובר בלאו, וכל שלא הותר לו משום פיקוח נפש אסור לשהות שם ואח"כ ששיצטרך לחזור שוב מותר לו ליטמא משום פיקוח נפש.

פטור משום דהוי מצוות עשה שהו"ג וכתב לברא שם וז"ל אך כבר כתבתי במצות שבת לענין שביעת בהמה על פי דברי הריטב"א קדושין דף כ"ט ע"ב ק' תוס' שהקשו ל"ל במילה אותו ולא אותה דאין הנשים מצוין על מילת בניהם תפ"ל דה"ל מצות עשה שהזמן גרמא דנוהג רק ביום, ות"י הריטב"א דכלל זה דמצות עשה שהו"ג נשים פטורות אינו רק במצוה דבגופו תפילין וציצית וכדומה אבל מצות מילה אינו בגופו אינו בכלל זה וגם נשים חייבות ע"כ צריך מיעוט אותו ולא אותה אם כן גבי שביעת בהמתו דגם כן אין המצוה בגופו רק מצווה על בהמתו ע"כ נשים חייבות ולא ה"ל בכלל מעשהו"ג ע"ש, והכי נמי לפמ"ש דעשה בעבודת הארץ הוא כמו שביעת בהמתו דמצווים אנו על שביעת הארץ א"כ אין המצוה בגופו ונשים ג"כ מצווים על העשה כמו אנשים דאינו בכלל מעשהו"ג כנ"ל ברור, עכ"ל.

**ולדבריו** נראה שבתוספת שביעית גם כן הנשים חייבות בו משום דהוא מצוה על הארץ להשיבתו ממלאכה וזוהי נשים חייבות בו אבל בתוספת יום טוב נשים פטורות ולהכי אצטרך קרא להוסיף פורתא בתוספת שביעית לנשים מה שלא נאסר להם משום תוספת יום טוב.

**אבל** כל זה אינו אלא למש"כ המנחת חינוך אכן בדעת הריטב"א יש לפרש ולומר דכוונתו דכל מצוה שהיא על הבן וצריך לקיימו ואינו יכול לקיימו הטילו חיוב זה על האב והאם שיקיימו מצוותיו וזוהי חייבות גם הנשים אבל בשביעת הארץ שאין החיוב מוטל על מאן דהוא בזה אין האשה חייבת בעשה זה.

### יבואר אם דין התוספת כדין העיקר לגבי נשים

**אמנם** בגמ' מו"ק דף ג' ע"ב אמרו יכול ילקח על התוספת ונסיב ליה תלמודא לפטורא ופירשו בגמ' יכול ילקח על תוספת שביעית ונסיב ליה תלמודא לפטורא משום דרבן גמליאל פטרוהו שאינו נוהג תוספת שביעית בזמן הזה, ומשמע דבזמן הבית לוקין על התוספת, ולכאורה הרי אינו אלא הלמ"מ או מ"ע ולמה ילקח.

**וכתבו** התוס' שם בד"ה יכול ילקח וז"ל ואם תאמר מלקות מנולן והלא לא כתיב בתוספת לאו אלא עשה גרידא בחריש ובקציר תשבות איכא למימר דמבחריש ובקציר מפקינן דצריך תוספת כלומר שהשביעית מתחלת משנה הששית וכל דין שביעית יהיה לששית דהכי קאמר רחמנא דשביעית מתחלת קודם שנת שביעית וא"כ הוא כשביעית, עכ"ל, ומבואר דתוספת דינו כעיקר וא"כ גם בתוספת שבת ויו"ט כן הוא דדינו כעיקר אלא דלגבי מלקות ועונש יליף ביומא דף פ"א מקרא דבעצם היום הזה דליכא עונש על התוספת, אבל לגבי האיסור גופא התוספת דינה כעיקר, ואם כן קשה לומר דחלוק דין תוספת מן העיקר דנשים פטורות מן התוספת שהרי חייבות בלאוי דיו"ט וא"כ הכי נמי חייבות בתוספת וצ"ע.

### יבואר אם נשים חייבות במצוות עשה שהו"ג שמקיימים בשב ואל תעשה

**והנה** היה אפשר לומר דנשים חייבות בתוספת יום טוב מטעם אחר ומשום דאפשר דמצוות עשה שהו"ג שהוא בשב ואל תעשה אין הנשים פטורות ממנו, ולכן חייבים הנשים בתוספת שביעית ובשביעת הארץ ובשביעת בהמתו, וכ"כ הפני יהושע ביצה דף ל' ע"א וז"ל מה שאמרו בגמ' דתוספת יום הכפורים דאורייתא הוא והני נשי דאכלי ושתו עד שחשכה ולא אמרינן להו ולא מיד, משום מוטב שיהיו שוגגין ואל היו מזידין, אלא שיש לי לדקדק דאם כן אמאי אמרינן הכא דתוספת יו"כ דאורייתא ופירש"י דנפקא לן מוענייתם את נפשותיכם בתשעה וא"כ לפי"ז לא הוי אלא מצות עשה והא ק"ל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות ונהי דבעיקר עינוי דיוה"כ עצמו ודאי הושוו נשים לאנשים לכל עונשין שבתורה, משא"כ תוספת יוה"כ דליכא עונש וא"כ מנ"ל דאסורות, ויש ליישב דאע"ג דבלשון עשה כתיב מ"מ כיון דהוי שב ואל תעשה דלא תאכל ולא תשתה לא הוי בכלל מצות עשה שהזמן גרמא והיינו דוקא בעשה גמור שהיא בקום עשה, עכ"ד.

**ומבואר** בדבריו דכל מצוות עשה שהו"ג שהוא בשב ואל תעשה אין הנשים פטורות ממנו ולא פטרה תורה אלא במצוות עשה שהו"ג שהוא בקום ועשה, וזוהי יתיישב נמי אמאי נשים חייבות במצוות שביעת הארץ ותוספת שביעית אע"פ שהוא מצוות עשה שהו"ג ומשום דאינו אלא בשב ואל תעשה ופשוט.

שביעית פורתא בזמן הזה דמהלכתא ליתא בזה"ז ומקרא איכא תוספת בזה"ז ונראה מדבריהם שם דלא ס"ל דאיכא תוספת פורתא בזה"ז לר' ישמעאל וצ"ע.

**בדין** תוספת שביעית אמרו בגמ' מו"ק דף ג' רבן גמליאל ובית דין נמנו על ב' פרקים הללו והתירו ומשום דעשר נטיות וערכה וניסוך המים הלמ"מ וכיון שאמרו כולם כדא ילפינן דבזמן דליכא ניסוך המים ליכא תוספת שביעית, וכ"כ הרמב"ם בפ"ג משמיטה ויובל, אבל התוספות במועד קטן (דף ד') כתבו וז"ל ואי קשיא והא מפקינן מקרא במס' יומא פרק בתרא (דף פא:): דצריך לעשות תוספת גבי שבת בין בכניסתה בין ביציאתה להוסיפה מחול על הקודש, איכא למימר ההוא פורתא לא קא חשיב כיון דלא הוי אלא כל שהוא וכי ההוא שיעורא נמי יהא מודה רבן גמליאל דצריך להוסיף, עכ"ל.

**ומבואר** בתוס' דיש תוספת שביעית פורתא גם לר"ג שביטל התוספת שביעית, וצ"ל דילפינן לה מתוספת יוה"כ וכמו שאמרו בר"ה דף ט' דילפינן מתשבתו שבתכם לרבות שבתות וימים טובים וגם שביעית ילפינן מהתם שאמרו דכל מקום שנאמר שבות מוסיפין מחול על הקדש ונתת' שם אמרו להדיא דאתא לרבות שביעית, וא"כ פורתא דמוסיפין בשבתות וימים טובים איכא נמי בשביעית.<sup>2</sup>

**והנה** לרע"ק דילף תוספת שביעית מקרא דבחריש ובקציר תשבות יליף מינה לתוספת שבת ויוה"כ כמבואר בסוגיא דר"ה שם ולדידיה גם בזמן הזה איכא תוספת שביעית ל' יום מן התורה אבל לר' ישמעאל דס"ל דתוספת שביעית ילפינן מהלמ"מ ואי אפשר למילף תוספת שבת משביעית דאין למדין מהלמ"מ, ואצטרך קרא דוענייתם את נפשותיכם בתשעה בחדש בערב למילף דין תוספת יוה"כ וילפינן מיניהו לשבת ויו"ט, וזוהי כתב רש"י ר"ה שם דילפינן מיוה"כ לתוספת שביעית ואי ילפינן תוספת שביעית מיוה"כ א"כ גם בזה"ז איכא תוספת שביעית ואע"ג שאמרו בגמ' דלר' ישמעאל דילף תוספת מהלמ"מ ליכא תוספת בזה"ז מכל מקום תוספת פורתא איכא דלזה ילפינן מיוה"כ.

### יבואר אמאי אצטרך קרא לתוספת פורתא בשביעית תיפול דחייב בתוספת משום יו"ט

**והנה** צ"ב מאי נפק"מ בהא דצריך להוסיף פורתא בערב שביעית הרי בלא"ה צריך להוסיף על היו"ט משום קדושת יו"ט ואי ילפינן לתוספת משהו מיוה"כ הרי בכל מקום שביעת צריך להוסיף מחול על הקדש וא"כ מה נתחדש בתוספת שביעית שצריך להוסיף משהו, וכבר עמד בזה בחמדת שלמה הובא במצפה איתן מו"ק דף ד' והאריכו בו האחרונים.

**ואם** היה מותר לעשות מלאכת חורש ונטוע לצורך אוכל נפש היה אפשר לומר שבתוספת שביעית אסור מלאכות אלו לצורך אוכל נפש אבל הרי מלאכות אלו אסורים גם לצורך אוכל נפש, ויעויין בראשונים בריש ביצה דנחלקו אי אסור מדאורייתא או מדרבנן וצ"ע.

**ואפשר** לומר דנפק"מ למצוות שביעת הארץ למש"כ הריטב"א והתוס' רבינו אלחנן בע"ז דף ט"ו דאמריה לעכו"ם בשביעית אסורה מן התורה משום מצוות שביעת הארץ, וכן כתב במנחת חינוך מצוה קי"ב בפשיטות, א"כ בתוספת שביעית דילפינן מתוספת יוה"כ יהא אסור גם לומר לעכו"ם לעשות מלאכה בשדהו אבל משום תוספת יום טוב ליכא איסורא לומר לעכו"ם שיעשה מלאכה בשדהו שהרי שבות הותר בבבש"מ וכו"ש בתוספת יו"ט ואפ"י אם נאסר אינו אלא מדרבנן ואצטרך קרא לאסור מן התורה.

### יבואר אם הנשים חייבות בתוספת יו"ט ובתוספת שביעית

**ואפשר** עוד לומר דנפק"מ לנשים שצריכים לקיים תוספת שביעית ואינו חייבות בתוספת ימים טובים דהנה בדין תוספת ימים טובים יש לעיין אם הנשים חייבים בהם שהרי התוספת הוא ככל מצוות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות וביו"ט דאיכא ל"ת הנשים חייבים בכל הלאוין אבל בתוספת דליכא לאו אפשר דנשים פטורות וביום הכפורים איכא קרא יתירא דהאזרח למילף לאסור נשים בתוספת יוה"כ כדאיתא בסוכה דף כ"ב ע"ב אבל בשאר ימים טובים דליכא קרא אפשר דנשים אינן חייבות בהם וכמו דבמצוות שבתון דיו"ט כתבו התוס' בקדושין דנשים פטורות מהאי עשה הכי נמי דפטורות מתוספת יום טוב.

**אבל** בתוספת שביעית אפשר דחייבות למש"כ המנחת חינוך במצוה קי"ב דנשים חייבות בעשה דושבתה הארץ ובמצוות שמירת קרקעות כמבואר בחינוך ולא

<sup>2</sup> בתוס' ראש השנה דף ט' הקשו בהא דמקשינן התם לר' ישמעאל מנלן דמוסיפין מחול על הקדש והקשו הרי אית ליה הלמ"מ דאיכא תוספת שביעית ומאי קושיא מנ"ל לר' ישמעאל תוספת שביעית וכתבו בשם ר"ת דאצטרך לתוספת שביעית אחרי שביעית ולכאורה אצטרך לתוספת



## יבואר מה דמוכרח בגמ' סוכה דף כ"ח דגם מצוה שמקיימים בשב ואל תעשה אם הוא מצוות עשה שהז' ג' נשים פטורות

**אמנם** בצ"ח ביצה דף ל' ע"א כתב וז"ל אני תמה על גדול הדור כמוהו ששגה בדבר זה, הקושיא אינה קושיא והתירין אינו אמת, שמה שחידש בדבר שהוא שב ואל תעשה אף שהוא מ"ע שהזמן גרמא נוהג גם בנשים, נעלם ממנו דברי התוס' במס' קידושין דף ל"ד ע"א ד"ה מעקה וכו' בסוף הדבור שכתבו דנשים אינם חייבות ב"ט אלא משום ל"ת אבל עשה ד"ט לא שייך בנשים דהוה מ"ע שהזמן גרמא יע"ש, והרי עשה ד"ט הוא שבתון שבות ממלאכה הוא שב ואל תעשה ואפ"ה אינו נוהג בנשים. והקושיא שלו אינה קושיא דהרי התורה רבתה עשה לתוספות יוה"כ, ונעלם ממנו סוגיא דמסכת סוכה דף כ"ח ע"א אמרינן האזרח לרבות נשים לעיני יוה"כ ומקשה שם מדר' יהודה נפקא דהשוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשים שבתורה, ומשני לא נצרכה אלא לתוספת יוה"כ סד"א הואיל ומיעטת רחמנא לתוספת מעונש ומאזהרה לא נתחייבו נשים כלל קמ"ל, הרי מפורש בגמ' שרחמנא רבינהו אף לתוספת יוה"כ, שוב פקחתי עיני וראיתי בשיטה מקובצת כאן הקשה קושיא זו וניחא ליה מסוגיא דהאזרח, עכ"ל ובאמת פלא על הפני יהושע שנעלם ממנו כל זה.

## יבואר דעת רעק"א שמתוספת יוה"כ ילפינן בדמיון שמקיימים בשב ואל תעשה נשים פטורות

**שוב** ראיתי בשו"ת רבי עקיבא איגר החדשות סימן פ' (כנראה שהוא תשובה להגאון הבית מאיר זצ"ל) וכתב שם וז"ל מ"ש ידידי נ"י על דברי תוס' קדושין ל"ד דחוקא במצות עשה דקום ועשה נשים פטורות כמו בתפלין אבל במצות דשב ואל תעשה דהיינו עשה דשבתון נשים חייבות הדבר יקר ומסתבר, ואך עומד לנגדי ההיא דסוכה כ"ח לא נצרכה אלא לתוספת עיני סד"א הואיל ומיעט רחמנא מעונש ואזהרה וכו' ובפשוטו אינו מובן דמה בכך וכי בשביל זה פטרו נשים והסברתי לי תמיד כיון דהוי רק עשה סד"א דלפטרו נשים כמו כל מצות עשה שהזמן גרמא (והאריכות לשון הואיל ומיעט רחמנא היינו דלא נימא כיון דהוא הוספה ביום הכפורים וכיון דמצות עיני ביוה"כ יתחייב ג"כ בהוספה, לז"א כיון דנשתנה דיני מעונש ואזהרה, הוא כמו ענין בפני עצמו וכשאר עשה

## בעניין עשיית מלאכה דרבנן בשינוי אם מותר לצורך מצוה

נשאלתי אם מותר להוציא מפתחות של המקוה תחת הכובע בשבת בכרמלית דהוי תרי דרבנן דמוציא בכרמלית בשינוי, וכן יש שיש להם שאלה להראות לרב ומניחין השאלה תחת הכובע להראות לרב האם חשיב כתרי דרבנן שמונת במקום מצוה.

**הנה** בגמ' שבת דף י"א נחלקו אב"י ורבא אם מותר לעמוד בכרמלית ולשתות מרה"י דרבא ס"ל דמותר בכרמלית גופא גזירה ולא גזרינן גזירה לגזירה, וק"ל כרבא לגביה דאב"י, ומבואר לכאורה דכל תרי דרבנן שרי בשבת דלא גזרינן גזירה לגזירה.

**אמנם** בר"ן על הרי"ף שבת דף לה עמוד ב' (כתב וז"ל ודאמרין אימור דפטור ר' שמעון מחיוב חטאת איסורא דרבנן מיהא איכא קשיא ואמאי וכיון דברשות הרבים לר"ש לא מתסר אלא מדרבנן בכרמלית אית' לו למשרי לגמרי דאמר רבא בפרק קמא [דף יא ב] גבי לא יעמוד אדם ברשות הרבים וישתה ברשות היחיד דבכרמלית שרי דכיון דברשות הרבים לא מתסר אלא משום גזרה בכרמלית לא גזרינן גזרה לגזירה יש לומר דכי אמרינן הכי ה"מ בדבר שאין בו סרך מלאכה כי ההיא דלא ישתה דלא מתסר

## בעניין להקריב משלו להקב"ה וזה עולה לרצון

איתא בהפטרות בחוקותי קורא דגר לא ילד עושה עושר ולא כמשפט בחצי ימיו יעובד ואחריתו יהיה נבל ושמעתי מאמורי"ר ולזה"ה בשם הגר"ח בענינים זצ"ל שפירש הא דאיתא בגמ' פסחים ק"ח ע"א דהקב"ה עושה דין לעושר בעשרו לעני בשוי לאביון בביעתו שלוקח ממנו ומתכפר לו עוונותיו ואתי קרא לאשמועינן דמי שעושה עושר ולא כמשפט העושר יעובד בחצי ימיו מ"מ לא יתכפר לו עוונותיו ואחריתו יהיה נבל.

**ושמעתי מדורי הגאון ר' אברהם קופשיץ זצ"ל** שאמר בזה דאיתא בגמ' ב"מ דף ע"א דכל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין וכל מי שאינו מלוה ברבית אין נכסיו מתמוטטין ואמרו אלו מתמוטטין ועולין ואלו מתמוטטין ולא עולין וכמו שאמר הכתוב כספו לא נתן בנשך ושוחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם והיינו דאין מתמוטט עולמית, והקשה שחרי רואים אנשים שלא הלכו מעולם ברבית ומתמוטטים לעולם וכבר עמד בזה בשב שמעתתא בהקדמה או ר' וז"ל ולכאורה יפלא דכשם שמקשה והא קא חזינו דלא מוזפי ומתמוטטין, ה"נ הא חזינו דלא מוזפי ומתמוטטין ואין עולין, ודודי זצ"ל פירש כוונת הש"ס דמי שאינו

י' וז"ל הש"ש שם ונ"ל דאיתא במדר' פרשת מטות כי לא ממוצא וממערב ולא ממזרח הרים, לא ממה דאדם יוצא למזרח ופורש לים, ולא למי שיוצא למדבר הרים, אלא ה' משפיל אף מרומם, ואף שמשפיל לזה, מרומם לזה, וגלגל החזק, אמרו שם מפני מה נקראים נכסים שנכסים מזה וגלגלים לזה מפני מה נקראים זווים שזוים מזה לזה ע"ש לזה מי שמלוה ברבית נכסיו מתמוטטין

לענין נשמת חזק יקרי' ר' יוסף בן סטי ז"ל

שהזמן גרמא). אם כן חזינו דאפי' בעשה דשב ואל תעשה פטירי זולת דנימא אפשר דמסברא אין חילוק רק דבתר דגלי קרא דהאזרח לא אמרינן דהו"כ הוא אלא דהקרא אורי לן דעשה כה"ג דהוא בשב ואל תעשה חייבין. וחידוש בעיני על הגאון פרי מגדים דבספר משבצות זהב סי' תר"ח סק"א הקשו דלפטרו נשים מתוס' יוה"כ דהוי מצות עשה שהזמן גרמא ונדחק בזה, ולא זכר את סוגיא ערוכה הנ"ל. עכ"ד.

**ונתבאר** בדבריו שהיה אפשר לומר שהתורה שחייבה נשים בתוספת יוה"כ אינו גזירת הכתוב ביוה"כ אלא דלמדון משם לכל התורה דכל מצוות שהם בשב ואל תעשה נשים חייבות בהם ובהו אפשר ליישב קושיית התוס' קידושין דף ל"ד שהקשו אמאי נשים אין מדליקין בשמן שריפה ביו"ט הרי בגמ' אמרו דהא דאין מדליקין בשמן שריפה ביו"ט משום דשריפת קדשים אינו אלא עשה ואין עשה דוחה ל"ת ועשה דיו"ט וא"כ נשים שאין חייבות במצוות עשה שהזמן גרמא שפיר מדליקות בשמן שריפה ביו"ט דלדידהו הוי רק ל"ת וא"כ עשה דשריפת קדשים דוחה ל"ת, ועל זה תירץ הבית מאיר דנשים חייבות במצוות עשה שהזמן גרמא כל שהמצוה בשב ואל תעשה, אמנם שיטת התוס' דנשים פטורות מכל מצוות עשה שהז' ג' נשים שמצוותם בשב ואל תעשה שהרי הקשו דנשים יהיו מותרות להדליק בשמן שריפה ביו"ט משום דלית להו עשה דיו"ט, וס"ל דלית להו עשה דשבתון ביו"ט.

## יבואר מש"כ הכתב סופר דכוונת הש"ס דמתוספת יוה"כ ילפינן לכל התורה דנשים חייבות במצוות עשה שהז' ג' במקום שקיומם בשב ואל תעשה

**וכ"כ** בשו"ת כתב סופר אורח חיים סימן נ"ו ואחר שהאריך הרבה בזה כתב וז"ל נ"ל דלולא האזרח ה"א דפטרה התורה נשים בכמ"ע אפי' באיסור דשוא"ת דהו"ג לכן בעי האזרח וילפי' משם בכ"מ דאיכא איסור עשה בשוא"ת דחייבות דהאזרח אינו אלא גלוי מלתא בעלמא, אחר כתבי כ"ז נזכרתי מ"ש הפני יהושע ביצה דף ל' ומה שתמה עליו הצ"ח שם וממוצא דברינו מיושבים דברי הפני יהושע על נכון עיי"ש.

**אלא** דהתוס' קדושין ע"כ לא ס"ל הכי דהא ס"ל דאיסור עשה דשוא"ת דיו"ט אין הנשים מחוייבות, וע"כ דס"ל דגם בכמ"ע שקיומם בשב ואל תעשה ג"כ הנשים פטורות מהם.

## בעניין עשיית מלאכה דרבנן בשינוי אם מותר לצורך מצוה

אלא משום חששא דשמא ימשוך הכלי אצלו אבל מידי דדמי למלאכה דאורייתא אלא שפטור עליה מפני שאינה צריכה לגופה בביצוע בזה כרמלית ור"ה שוין הן, עכ"ל. ומבואר שלא בכל תרי דרבנן התירו בשבת אלא במקום שכל האיסור משום גזירה וא"כ נגזרין דידן אפשר שלא התירוהו.

**וכ"כ** בשו"ע סימן שמ"ט ס"ה כתב וז"ל אסור להוליך חפץ פחות פחות מארבע אמות ואפילו בין השמשות ואפילו בכרמלית, ומבואר דפחות פחות מד"א בכרמלית דהוי תרי דרבנן אסור ואפי' בבין השמשות, אמנם בבה"ל שם כתב דכמה אחרונים פליגי בזה וכתב שברעק"א הוכיח מרש"י שבת דף קכ"ז ע"ב דפחות פחות מד"א בכרמלית שרי לצורך מצוה ונשאר לבסוף בצ"ע.

**והחזון** איש או"ח סימן ק"ג ס"ק י"ט היקל בתרי דרבנן במקום פסידא, וא"כ כ"ש במקום מצוה אפשר להקל, ולכן נראה דהמיקל בזה לא הפסיד ובפטר במקום שכל תפלותיו ותורתו ביום השבת יהיו שלא בטהרה בוודאי המיקל בזה במקום שאין אפשרות לטבול בלא"ה וזה לו.

## בעניין להקריב משלו להקב"ה וזה עולה לרצון

והנה אמרו בפסחים דף ק"ח ע"א אמר רב חסדא מאי דכתיב הודו לה' כי טוב הודו לה' שגובה חובותיו של אדם בטובתו עשיר בשורו ואת עני בשוי יתום בביעתו אלמנה בתרנגולתה, ע"כ, והנה מה שלמדנו כן מהא דכתיב הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו צ"ב היכן נרמז כאן שגובה הקב"ה חובותו בטובתו, וראיתי בספר מי זהב פרשת יוצא שכתב דטובתו של הקב"ה אינו לזמן אלא לעולם, ומה שנלקח ממנו הוא גם בשבילו שעל ידו יש לו כפרה ונמצא שטובתו של הקב"ה הוא לעולם.

והנה למשנ"ת הביאור הוא משום דאי נימא דכשנלקח טובתו של אדם הוא משום שאינו שלו אלא לזמן נמצא שלא נגבה חובתו מממנו שלו ואינו מתכפר לו, אבל כשטובתו הוא לעולם נמצא שנגבה חובתו מממנו שלו ולכן מתכפר לו וזהו בחצי ימיו יעזבו ואחריתו יהיה נבל משום שאינו שלו כשנעזב ממנו ולהכי אינו מתכפר לו.

לע"נ ר' יעקב צבי ז"ל בן יבדלחאט"ר ר' שלמה נחמיה שליט"א

ואין עולין בשום מקום. וזה פירש"י והכי משמע קרא אין מוטות מוטות עולם היינו שיהיו עולים ע"פ לאיש אחר בעולם והנכסים נשארו בעולם לא כן המלוה ברבית כספו אינו עולה כלל לשום אדם בעולם. וכן מבואר במדרש (יחזקאל ז', י"ט) כספם בחזקות השליכו וזהבם כסף נמאס, משא"כ בשאר יורדין אף שהם אין עולין הנכסים עולים, עכ"ל.

שהיה מאמר אינו כלל אדם נלכד' ליל שבת א' דר"ה תשפ"א • יו זכר ברוך